

Psüühika osast kaaluhäirete kujunemisel

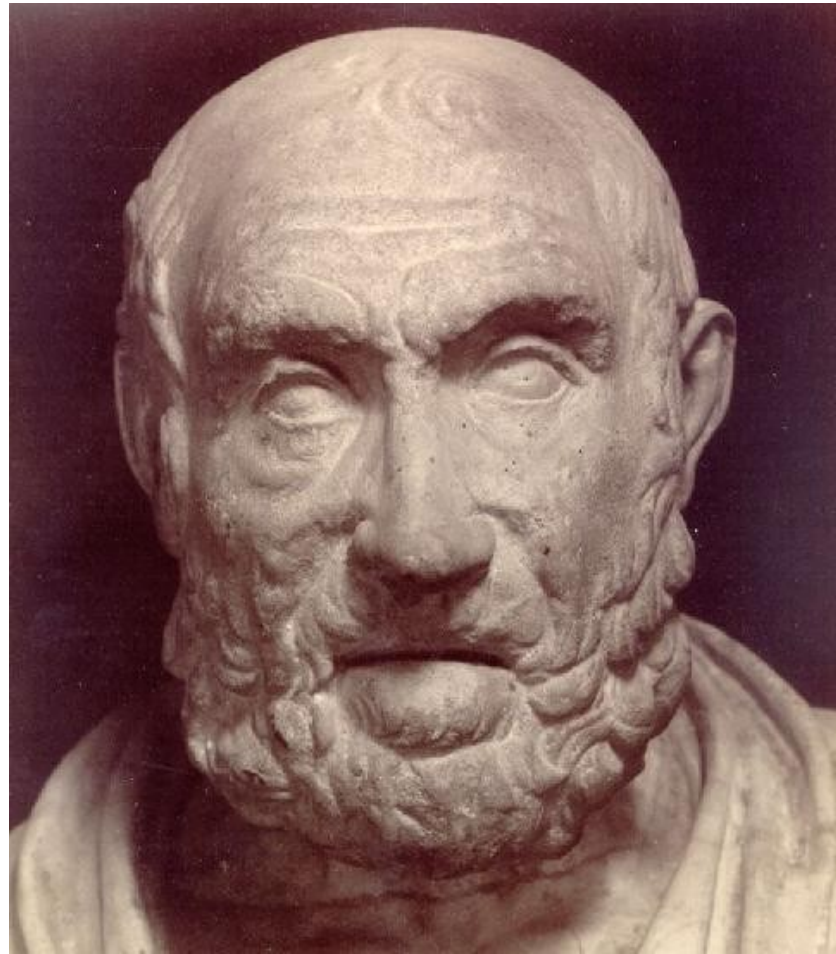
Tallinn, 12.4.13

Taavi Hallik
psühhiaater

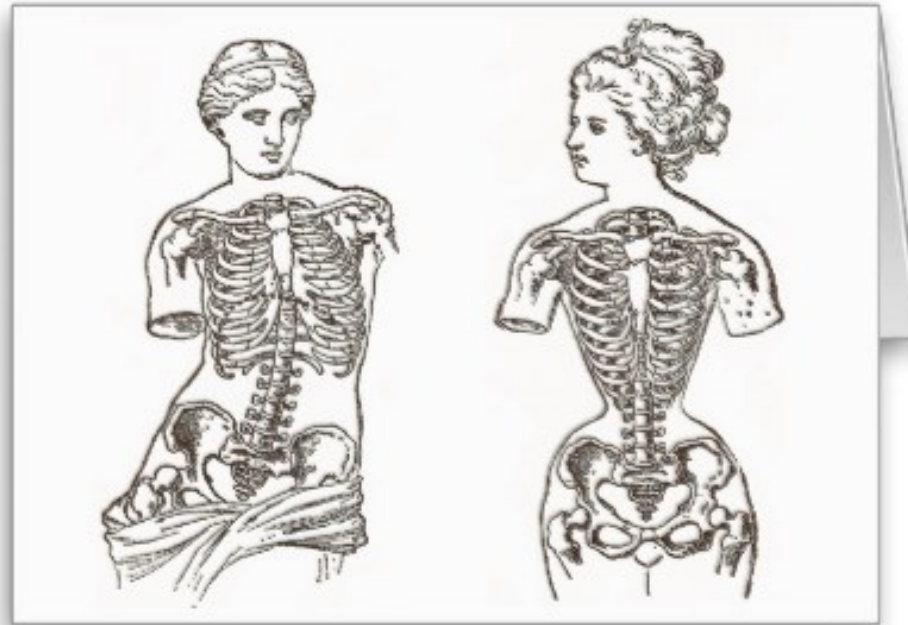
Willendorfi Veenus, ca 24-22 tuhat e. Kr

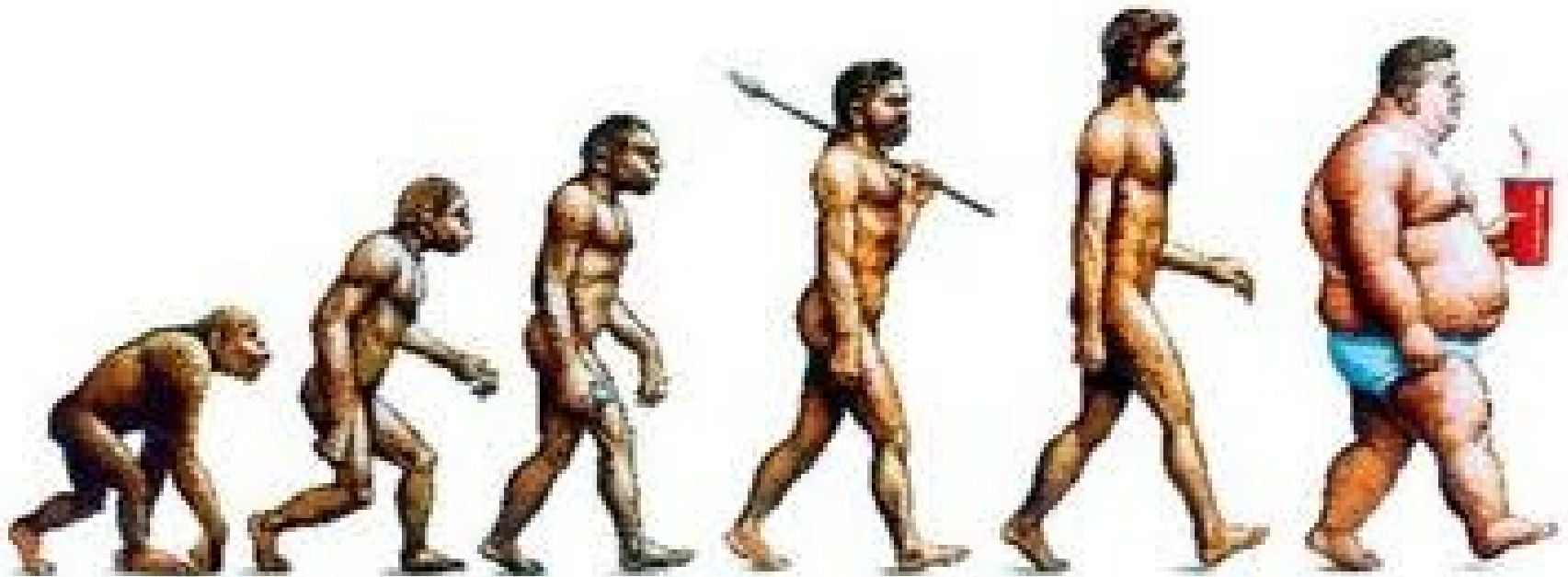
Hippocrates, ca 460-370 e. Kr

XVIII-XIX sajand

Tänapäev

- Söömihäirete arengut mõjutab mitu tegurit ning on olemuselt heterogeensed (Brownell & Fairburn, 1995)

- Spetsiifiline psühhopaatoloogia ja käitumuslikud mustrid, mis defineerivad häire tuumsümptomeid – ülesöömine, ekstreemne kaalu kontrollimine, stereotüüpsed suhtumised kehakaalu või kehakujuusse

- Spetsifiliselt söömishäirega mitteliituv, aga kliiniliselt häiresse puutuvad sümptomid – madal enesehinnang, perfektsionism, hirm psühhobioloogilise küpsuse ees, kehv impulsikontroll, seksuaalne ärakasutamine

Ülesöömine

- Ülesöömishood on nii buliimia, liigsöömishäire tuumsümpptom
- Seda esineb ka 50% anorektikutest
- Ülesöödud toidu hulk – suur/väike
- Kontrollikaotamise tunne – puudub/olemas

Ekstreemne kaalu kontrollimine

- Dieedipidamise intensiivsus ja kaalulangetamise erinevad tüübid
- Millal algas, kulg ajas
- Kaalu kontrollimise osas, esilekutsutud oksendamine, laksatiivide-diureetikumide kasutamine, isu kontrollivate ravimite kasutamine, emeetikumide kasutamine, pikaajaline piiramine ja üleliigne treening

Kehakaal ja -kuju

- Püüd olla kõhn
- Hirm olla paks
- Rahulolematus kaalu ja kehakuju
- Kehatajuhäire

- Kehakaal ja -kuju – peamine enesehinnangu kriteerium

Söömishäirele liituv psühhopatoloogia

- Toimetulematuse tunne
- Madal enesehinnang
- Iseseisvuse puudumine
- Obsessiivsus
- Interpersonaalne sensitiivsus
- Introvertsus
- Kehv toimetulek suhetes

- Sotsiaalne ärevus
- Sõltuvus
- Perfektsionism
- Psühhobioloogilise küpsuse kartmine
- Kehv impulsikontrollivõime
- väline kontroll
- Konflikti vältimine
- Arenguline patoloogia

- Raskused iseseisvumisel
- Ohustatus ainete kuritarvitamisele
- Eneseanalüüsi raskused
- Düsfunksionaalsed mõtlemismustrid

Sündroomi arengu ja alalhoiu seisukohast on olulised

- Isiksusjooned
- Üldine meeleolu
- Ärevus
- Perekindlik toimetulek
- Seksuaalne ärakasutamine anamneesis
- Sotsiaalne toimetulek

Nälgusega kaasnev sümptomaatika

- Psühholoogiline stress
- Kognitiivne defitsiit
- Käitumuslikud sümptomid

- Keskendumisraskused
- Afektlabiilsus
- Depressiivsus
- Obsessiivne mõtlemine
- Ärrituvus
- Raskused otsuste langetamisel
- Impulsiivsus
- Sotsiaalne kõrvaletõmbumine

Miks ohustab söömishäire enam tütarlapsi?

- Menarche't seostatakse muutustega kehaehituses ja neuropeptiidide võimes metabolismi moduleerida (Connan et al, 2003)
- Östrogeeni taseme tõus, mis kaasub puberteediga, mõjutab serotoniini (Rubinow, 1998) ja teiste toitumist, emotsionaalsust ning muid käitumuslikke aspekte mõjutavaid neuromediatoreid (Torpy, 1997)

- Puberteediga seostuvad muutused ajus – areneb orbitaalne ja dorsolateraalne prefrontaalkorteks (Huttenlocher, 1997), mis võib suurendada muretsemist, perfektsionismi ja muid söömishäirele omaseid strateegiaid.
- Kultuurlis-sotsiaalsed pinged võivad suurendada ärevaid ja obsessiivseid isiksusjooni.
- Söömise vähendamine vähendab ärevust, söömine põhjustab ärevust – circulus viscosus

SH aldistavad positiivsed isiksusjooned

- Tähelepanu detailidele
- Mure oma tegude tagajärgede pärast
- Orienteeritus saavutustele, edule

- Spekulatsioon: võime mõelda ette, impulsikontrollivõime ja halvast hoidumine on evolutsiooniliselt olnud positiivsed omadused keskkonnas, kus toitu oli pikkade perioodide vältel vähe.

- Varasemalt eeldati, et söömishäirete kujunemise põhjuseks on sotsiokultuurilised tegurid, siis nüüd on järjest enam päevakorda kerkinud geneetiline predisponeeritus.
- AN (Bulik, 2006, Lilenfeld, 1998, Stober, 2000, Walters 1995) ja BN (Bulik, 1998, Kendler, 1991) on perekondlikult päranduvad. AN 31-76%, BN 28-83%

- Hõivatus söömis mõtetest, rahulolematumus kehaga, piirav söömis käitumine, liigsöömine, kompensatoorsed käitumised, mis on kõik omased söömishäiretele, paranduvad 34-65% ning ilmnevad sageli enne söömishäire väljakujunemist.

Stress, ärevus ja keskkond

- Geneetiline haavatavus ja varane emotsionaalne keskkond mõjutavad suuresti inimese adaptatsioonivõimet (neuroplastilisust).
- Adaptatsiooni eest vastutavad piirkonnad on evolutsiooniliselt paigutatud laiali eri ringettesse, kesket rolli mängivad: prefrontaalse korteksi piirkonnad, amygdala ja hippokampus

Kaasaegse psühhopatoloogia tõed

- Vastuvõtlikus stressile ja ärevusel on geneetiliselt varieeruv, riskigeenide ekspresseerumine aga kontekstist sõltuv
- Suurenenud ärevustasemega/madalama stressitaluvusega indiviidide järeltulijatel ilmnevad samad iseloomujooned, ka traumasid kogemata (Frank et al 2010)

5-HT transporteri promootorregiooni polümorfism

- S-variant – transkriptsioon vähem efektiivsem, vähenenud serotoniini tagasihaare -> neurootilisus, ärevussümptomaatika, intensiivsemad hirmureaktsioonid, afektiivne labiilsus, kergemini ehmumine vastusena auditoorsele stiimulile, stressihormoonide kõrgemad tasemed, amygdala suurem aktivatsioon vastusena hirmutavale stiimulile, frontaal-limbilise ringe modulaatsioonihäire ja suurema tähelepanu pööramine negatiivsetele emotsionaalsetele stiimulitele.

- Nälja ja kaalulangusega kaasuv neurokeemiline häirumine põhjustab olemasolevate iseloomuomaduste tugevnemist (Pollice, Kaye, Greeno & Weltzin, 1997)
- AN patsientidel väheneb aju maht (Katzman et al, 1996)
- Ainevahetuslikud muutused emotsioone ja mõtlemist moduleerivates ajupiirkondades (Kaye, Wagner, Frank & Bailer, 2006)
- Naissuguhormoonid langevad lapseea tasmeel (Boyar et al, 1974)

- Toitumist ja kaalu reguleeritakse mitmetes aju piirkondades.
- Hüpotalamuses insuliin ja leptiin annavad taagsisidet nälguse ja energia tasakaalu osas. Taseme tõusud nälguse korral panevad inimese sööma ning energiat kokku hoidma (Schwartz, Woods, Porte, Seeley & Baskin, 2000)
- AN patsiendid suudavad neid signaale ignoreerida. Uuringud viitavad kõrgematele aju piirkondadele, nt frontaalkorteks ja insula, mis aitavad nälgusseisundit alal hoida. Need regioonid on olulised emotsioonide, isikususe ja tasustamise seisukohalt

SH ja isiksusjooned

- Geenidel on ülitähtis roll söömishäirete põhjustamisel (Berrettini, 2000, Bulik et al, 2006, Walters & Kendler, 1995), mõjutades isikusjooni ja tõstes riski söömishäiretesse haigestuda.
- AN pt-I on juba lapsepõlves, enne haiguse avaldumist täheldatud tavapopulatsiooniga võrreldes suuremat ärevust, depressiivsust, perfektsionismi, teistele meele järgi olemise püüdu, kõhnumissoovi ning obsessiivsust. Need jooned säilivad ka pärast paranemist.

- Obsessiivsed isiksusjooned hõlmavad ka liigse muretsemise sümmeetria ja täpsuse pärast (Kaye, 1997)
- Reegleid täitvad, rigiidsed, ettevaatlikud, enesekriitilised, tuleviku pärast muretsevad, ebakindlad (Cloninger, Przybeck, Svrakic & Wetzel, 1994)
- Need isiksusjooned on pärilikud ning sageli ilmnevad ka söömishäiresse mittehaigestunud pereliikmetel (Bulik et al, 2007)

Söömishäirest paranemine ja isikuse jooned

- 50-70% söömishäire patsientidel haigus lõpuks taandub, kuigi protsess võib kesta aastaid (Steinhausen, 2002, Strober, Freeman & Morrell, 1997, Wagner et al, 2006)
- Pärast seda reeglina säilivad: negatiivne emotsionaalsus, ebakindlus, perfektsionism, kõhnuse ihalus, hõivatus toitumisega seotud mõtetest.

- Kroonilise vaegtoitumise tagajärg?
- Käitumuslikult (Casper, 1990, Srinivasagam et al, 1995, Wagner et al 2006) väljenduvad need sarnaselt lastega, kellel alles tulevikus söömishäire kujuneb (Anderluh, Tchanturia, Rabe-hesketh & Treasure, 2003, Lilenfeld, Wonderlich, Riso, Crosby & Mitchell, 2006, Stice, 2002)

Isiksusjooned ja juhteteed

- Ajukuvamisuuringutel on juba 1990ndatel näidatud, et parananenud AN patsientidel on muutunud aktiivsus frontaalsagaras, eesmise singulaarkorteksi piirkonnas ja parietaalsagaras (Gordon, Lask, Bryant-Waugh, Christie & Timimi, 1997, Rastam et al, 2001, Uher et al, 2003)
- Limbiline ja kognitiivne juhtetee on AN puhul eriti tähtsad, kuna need mõjutavad isu, emotsionaalsust ja kognitiivset kontrolli

Neurobioloogia ja isu

- Isu on kompleksne fenomen
- Motivatsioon süüa/mitte süüa on uuringute alusel seostatva toidu maitsvusega, organismi energiavarude seisuga ja kognitiivse võimekusega kontrollida või hoiduda söömisest (Elman, Borsook & Lukas, 2006, Kelley, 2004, Saper, Chou & Elmquist, 2002)

AN ajus

- Magusa testi ajal on AN patsientidel insula, striatum ja eesmine singulaarkorteks aktiivsemad võrreldes paranenud AN patsientidega (wagner et al, 2008)
- Toidu pilti vaadates on paranenud haigetega võrreldes AN pt-del aktiivsemad: insula, orbitaalne frontaalkorteks, teatud regioonid temporaalses saagaras ja parietaalsagaras (Uher et al, 2003, 2004)
- Kokkuvõttes madalam aktiivsus mitmes süsteemis, mis vastutavad nälja ja isu eest

Tasustamine AN puhul

- Kompulsiivne treenimine, ainsaks rõõmupakkuvaks tegevuseks kaalulangetamine. DA-vahendatud – häirunud tasustamine, afekt, otsuste langetamine ja eksekutiivse funktsiooni kontroll.
- Häirub ACC ja ventraalse striatumi funkstioon – patsiendil on raske vahet teha positiivsel ja negatiivsel tagasisidel (Phillpis, Drevets, Rauch & Lane, 2003) – selgitus, miks raske motiveerida raviks

- Interpersonaalsed tunused, AN: tundlik, perfektsionistlik, sihikindel, kõrge enesekriitilisus; BN: impulsiivsus, emotsionaalselt labiine, dramatiseeriv; Liigsöömishäire: uuendusi otsiv, raskuseid vältiv
- Pereliikmetel esineb- rasvumust, depressiooni, ärevust, söömishäireid

SH haigestumine

- Multifaktoriaalsed, keeruka etioloogiaga
- Geneetiliste, bioloogiliste, psühholoogiliste ja sotsiokultuursete faktorite interaktsioon on aluseks vastuvõtlikkusele söömishäirete suhtes (Connan et al, 2003, Jacobi, Hayward, de Zwaan, Kraemer & Agras, 2004, Lielenfeld et al, 2006, Stice, 2002). Ühestki faktorist üksi ei piisa!
- Söömishäiretesse haigestutakse reeglina noorukieas, mil leiavad aset olulised bioloogilised, psühholoogilised ja sotsiokultuursed muutused.

- SH algab piirava söömiskäitumise ja kaalulangusega noorukieas, mis areneb nõiaringsiks, kus patsiendi olemuse ja psühhosotsiaalsed faktorid interakteerudes, kujuneb haigus, mida iseloomustavad eneseanalüüsi häirumine ning obsessiivne hõivatus toidust ning piiramisest.